

VRIJE
GEESTEN

INHOUD

Introductie	6		
Vrij om alle vrije geesten te eren — Jan Danckaert	8	Vrij om met je lichaam te doen wat je wil — Nausikaä Martens	68
Vrij om op lange tenen te trappen — Guy Mortier	12	Vrij om je eigen vormtaal te kiezen — Willem Elias	71
Vrij om macht en autoriteit te bekritisieren — Femke Lakerveld	16	Vrij om voor kinderen te kiezen — Herman Tournaye	75
Vrij om klimaatoptimist te zijn — Cathy Macharis	21	Vrij om over de grenzen te kijken — Karin Vanderkerken	79
Vrij om uit de mars der dwaasheid te stappen — Koert Debeuf	25	Vrij om alles te benoemen — Hind Fraihi	82
Vrij om vrijzinnig humanist te zijn — Niels De Nutte	29	Vrij om enkel de feiten te aanvaarden — Rudi Vranckx	87
Vrij om aan onderzoek te doen — Pieter Ballon	33	Vrij om onderwijs te volgen — Nadine Engels	91
Vrij om kritisch te denken — Karen François	38	Vrij om vrijheid te respecteren — Aube Wirtgen	95
Vrij om je overal veilig te voelen — Lucas Melgaço	41	Vrij om over je levenseinde te beslissen — Wim Distelmans	99
Vrij om je eigen taal te spreken — Mathis Saeys	45	Vrij om onze toekomstige vrijheden te beschermen — Audrey Baeyens, Wim Thierry, Sebastian Oberthür	104
Vrij om je vrijheid te herwinnen — Sonja Snacken	49	Vrij om te houden van wie je wilt — Imran Nawaz	108
Vrij om vrij te zijn — Jean Paul Van Bendegem	53	Vrij om je privacy te bewaken — Paul De Hert	111
Vrij om niet gedachteloos te zijn — Christophe Busch	57	Vrij om dissident te zijn — Nel De Mûelenaere	115
Vrij om gelijk te zijn — Karen Celis	60	Vrij om in te grijpen op de natuur — Elisabeth De Waele	119
Vrij om artificiële intelligentie te verkennen — Vincent Ginis	64	Vrij om vrijheid te schrijven — Caroline Pauwels	124

INTRODUCTIE

Everything that is really great and inspiring is created by the individual who can labor in freedom. Einstein, van wie voorgaande gevlugelde uitspraak is, bedoelde met vrijheid wellicht veel meer dan *niet in de gevangenis zitten*.

Het denken van de mens verdient keurslijf noch beknutting, een wetenschap die diep verweven zit in het DNA van de Vrije Universiteit Brussel. Tweeëndertig wetenschappers en opiniemakers delen in *Vrije Geesten* hun vrijheidsliefde en wat de 'V' in VUB voor hen betekent.

Vrije Geesten is een boek zonder dure woorden en loze beweringen, zonder grootspraak en wars van enige pretentie. Het is een noodzakelijk kleinood, gemaakt door vrije mensen. Iedereen die de mens graag ziet, zou het eigenlijk gelezen moeten hebben.

VRIJ OM ALLE VRIJE GEESTEN TE EREN

Jan Danckaert

Jan Danckaert is professor in de fysica aan de Vrije Universiteit Brussel. In 2016 werd hij vicerector Onderwijs en Studentenzaken in het team van rector Caroline Pauwels. In 2022 werd hij verkozen tot rector voor een periode van vier jaar.

Toen ik in 2022 rector van de VUB werd, in opvolging van mijn betreurde voorgangster Caroline Pauwels, legde ik in mijn eerste grote rede de nadruk op wetenschap als antwoord op onze wereld in transitie. Met name de klimaatverandering, de razendsnelle digitalisering, met de doorbraak van generatieve AI, en de geopolitieke verschuivingen, met op tal van plaatsen weerzinwekkend oorlogsgeweld, stellen de mensheid voor nooit geziene uitdagingen. Daarom hield ik een pleidooi voor wetenschap in het algemeen belang (*science for the common good*). En ook om de wetenschap slagkrachtiger te maken – onder meer door schaalvergroting en *open science* – om zo meer impact te genereren en de transitie van onze wankelende wereld in goede banen te helpen leiden. Vandaag beseft ik meer dan ooit dat wetenschap – en vooral dan de wetenschappers, want wetenschap is mensenwerk – nood heeft aan iets heel specifiek om die motor te kunnen zijn van menselijke vooruitgang, namelijk een vrije geest. We hebben vrije geesten of vrijdenkers nodig. Hier en overal. Zoals vrije geesten ook in het verleden aan de basis lagen van wetenschappelijke én maatschappelijke vooruitgang.

Vrije geesten floreren in een vrije en seculiere samenleving. Maar vrije geesten of vrijdenkers – ik hou van dat begrip, ook al is het wat in onbruik geraakt – floreren ook in andere omstandigheden en binnen andere kaders. Vrijdenken is meer dan kritisch denken, het gaat ook over vrijheid en durf. Alleen wetenschappers die vrijdenkers zijn, kunnen grote wetenschappers worden. Want om tot belangrijke nieuwe inzichten te komen, moet je op een kritische, vrije en onafhankelijke manier bestaande denkkaders – ook de eigen denkkaders – in vraag durven te stellen.

Iedereen kan dus vrijdenker zijn, of het worden. Iedereen kan haar of zijn filosofisch of religieus en sociaal kader doorbreken en overstijgen. We moeten af van het idee dat vrijdenkers alleen maar in

één filosofische stroming thuishoren. De geschiedenis van de vooruitgang van de wetenschap is een geschiedenis van vrijdenkers, wat hun diepe overtuiging ook was. Elk van hen had de moed om verder te denken, om het onderscheid te maken tussen wat ze geloofden wat waar was en wat ze als wetenschapper op basis van onderzoek konden vaststellen.

Neem nu de moslim van Perzische afkomst Al-Khwarizmi, die leefde in de negende eeuw en aan wie de wiskunde ontzettend veel te danken heeft. Al-Khwarizmi zocht onder andere naar een efficiënte manier om erfenisverdelingen te berekenen. Met Griekse wiskunde bleek dat erg gecompliceerd, onder meer omdat er geen cijfer 0 was. Hij vond de oplossing in het Indische decimale stelsel, dat wél een nul kende. Al-Khwarizmi introduceerde de Indische cijfers in het Arabisch, die via een omweg onze cijfers zouden worden. In een volgende stap vond hij de algebra uit. De naam komt van *al-jabr*, of evenwicht zoeken aan beide kanten van het gelijkheidsteken. Al-Khwarizmi werd in het Latijn vertaald als Algorhythmus, of... algoritme. We kunnen ons afvragen wat Al-Khwarizmi vandaag zou denken over het huidige Iran, het land waarin hij geboren werd.

Nog zo'n vrijdenker was de achttiende-eeuwse Amerikaanse puritein Benjamin Franklin. Tal van uitvindingen staan op zijn naam, zoals de bliksemafleider en bifocale glazen. Franklin was vooral gefascineerd door elektriciteit. Hij was de eerste die aantoonde dat bliksem een elektrisch verschijnsel is. Als wetenschapper was Franklin een echte vrijdenker, maar ook als politicus en filosoof. Hij stond op de barricaden voor de vrijheid van meningsuiting en voor pluralisme. Hij ijverde voor de afschaffing van de slavernij, meer dan honderd jaar voor dat ook echt gebeurde. We kunnen ons eveneens afvragen wat Benjamin Franklin vandaag zou denken over het land dat hij mee heeft helpen oprichten.

Franklin, Al-Khwarizmi en zovele anderen hebben de moed gehad om onderscheid te maken tussen wat ze geloofden wat waar was en wat ze als wetenschapper konden vaststellen. Als we hulde brengen aan de vrije geest, laat het dan over alle vrije geesten gaan die op ontelbare plaatsen en in alle tijden voor wetenschappelijke en maatschappelijke vooruitgang hebben gezorgd.

En last but not least, vrijdenkers hebben een *open* samenleving nodig. Een samenleving waarin men openstaat voor de ander, voor andere denkwijzen, voor andere interpretaties. Want, zo leert ook de thermodynamica, enkel in open systemen kunnen, in interactie met de omgeving, nieuwe structuren en hoopvolle veranderingen ontstaan.

VRIJ OM OP LANGE TENEN TE TRAPPEN

Guy Mortier

Guy Mortier begon in 1961 als freelancejournalist bij *Humo*. Hij was er hoofdredacteur van 1969 tot 2003 en na zijn pensioen, nog tot 2010 creatief directeur. Hij bedacht een hele reeks succesvolle nieuwe rubrieken en redactionele formules voor het blad en lanceerde heel wat jonge schrijftalenten en tekenaars/cartoonisten. *Humo* was van meet af aan nauw verbonden met het dubbelfestival Torhout/Werchter (nu Rock Werchter), dat Mortier ook twintig jaar lang presenteerde. Hij lanceerde evenementen zoals *Humo's Rock Rally*, *Humo's Pop Poll Avonden* en *Humo's Comedy Cup*. Op de radio werd hij bekend als panellid van *De taalstrijd* en *De perschefs*, op televisie van *Alles kan beter* en een rubriek in *De laatste show*.

Wie Guy Mortier niet kent, moet ofwel piepjong zijn, ofwel de voorbije halve eeuw onder een steen geleefd hebben. Mortier had met het onafhankelijke weekblad *Humo* een gigantische impact op de culturele, muzikale en intellectuele ontwikkeling van de (progressieve) Vlaming. Het blad stond in zijn periode steevast voor diepgaande kwaliteitsjournalistiek, aandacht voor jongeren-cultuur, en hoogstaand en spitsvondig taalgebruik. En scherpe en hoogst originele humor. Voor zijn maatschappelijke verdiensten kreeg Guy Mortier bij de start van het academiejaar 2024-2025 een eredoctoraat van de VUB.

Kritisch denken, alles in vraag stellen, vrijheid van meningsuiting: voel je daar iets bij?

'Dat zijn natuurlijk ook mijn waarden. Ik heb die wel nooit gekaderd in een levensbeschouwing, zoals het vrijzinnig humanisme, of een instelling, zoals de Vrije Universiteit Brussel; ik heb het vanuit mijn opvoeding, neem ik aan, en wat ik gaandeweg, al lezend en levend, heb bijgeleerd. Voor *Humo* werken heeft dat alleen maar versneld en duidelijker gemaakt.'

In 1969 werd je hoofdredacteur van Humo. Dacht je toen al: met dit blad wil ik de wereld veranderen?

'Maar neen! Ik wilde gewoon een zo goed mogelijk blad maken, met sterke verhalen en scherpe interviews en swingende stukken, en een ijzersterk popkatern. En humor! Dat engagement is er maar druppelsgewijs ingekomen. Ik weet nog goed: de eerste 'zware' reeks die ik bracht, handelde over de vele door de USA geïnstalleerde dictaturen in Latijns-Amerika en de onmenselijke verdrukking als gevolg. Voor mij heel nieuw, voor de lezers, nam ik aan, ook.'

Humo heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontvoogding van Vlaanderen. Jullie hebben de vinger op veel zere plekken gelegd.

'We hadden ook een zeer grote verantwoordelijkheid. In de jaren tachtig en negentig hadden we al gauw gemiddeld 1,3 miljoen lezers. Eén op de drie Vlamingen las *Humo*. Bijna onvoorstelbaar. Het enthousiasme – eerst vooral bij de studenten, daarna volgde de rest – was echt enorm, het stuwde ons vooruit. De redactie was een jonge bende die er met geslepen rapier invloeg; we wisten ook alles beter... En wij wilden een betere wereld. Maar we evolueerden ook. In die tijd lieten sommigen het woord 'revolutie' nog weleens graag vallen in hun stukken. Klinkt stoer, maar ik ben, ook op dat vlak, altijd een aanhanger van John Lennon geweest: "*But when you talk about destruction, don't you know that you can count me out*". Daar hebben we dan op een bepaald moment eens over vergaderd en we zijn ermee gestopt. Want wat was dat dan, die revolutie? En wat kwam erna?'

Na de aanslag bij Charlie Hebdo zei huistekenaar Kamagurka dat hij geen zin had om te sterven voor een cartoon over Mohammed.
 'Die aanslag was verschrikkelijk, en ik snap Kama. Je hebt te doen met mensen die extreem onredelijk zijn: dan moet je niet té dapper willen zijn. Niet dat het iets goedpraat, maar ik moet zeggen: in mijn voortdurende, vaak wanhopige zoektocht wereldwijd naar grappige cartoons en strips heb ik in *Charlie Hebdo* nooit iets gevonden dat ik geschikt of gewoon geestig genoeg vond om in *Humo* te zetten. Technisch virtuoos, maar uitsluitend gericht op choqueren. Waar bleef de humor? Maar nogmaals: daar moet je niet voor afgemaakt worden. En het heeft ook daarbuiten desastreuze gevolgen gehad voor de vrije meningsuiting.'

De tenen zijn langer geworden. Zou je bepaalde grappen vandaag niet meer publiceren?

'(Denkt lang na) De regel is nog altijd: als het geestig is, moet het kunnen, maar de wereld is natuurlijk veranderd. Nu, het gaat erom of het geestig was én kon toen we het publiceerden. *Humo*

heeft trouwens altijd veel soorten getekende humor gebracht: Ever Meulen, Kamagurka, Herr Seele, Jeroom, Jonas Geirnaert, Hugo Matthysen, Peter van Straaten, Gummbah, en ik vergeet er: ze zijn allemaal anders, maar allemaal topniveau. Mensen met talent zullen het altijd op een goede manier kunnen brengen, denk ik.'

De oplages van kranten en magazines kalven jaar na jaar af. Gaan we naar een wereld zonder kritische pers?

'Dat zou een ramp zijn. De wereld dreigt nu al een pretpark te worden voor complotdenkers, leugenaars, fake-nieuwsverspreiders, oplichters. Wie zal ons de feiten nog laten zien en ons helpen alles naar waarheid te kaderen?'